

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ АДРЕСАТА МОВЛЕННЯ

М.М.Телеки, кандидат філологічних наук, доцент

Буковинський державний медичний університет

Проаналізовано особливості засобів вираження адресата мовлення, обґрунтовано модули із звертанням як різновид соціальних категорій модулю та вплив соціальних факторів на відображення їх змісту.

Модус, загальні модули із звертанням, спеціальні модули із звертанням, соціальні фактори, соціальний статус, соціально-психологічні аспекти звертання.

Актуальність досліджуваного питання визначається тим, що воно розглядається на перетині таких фундаментальних для лінгвістичної науки проблем, як взаємозв'язок категорій модулю, статус модальності та ієрархія модальних значень. Вияв соціальних категорій модулю в реченні пов'язаний з вибором номінації, передусім з називанням учасників спілкування.

Мовленнєва поведінка мовця детермінована певним комунікативним завданням і спрямована на постійний пошук оптимального варіанту для побудови соціально-коректного висловлення та відбору соціально-значущих мовленнєвих одиниць, окреслених правилами соціального етикету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поглиблений аналіз семантико-синтаксичної природи категорій модулю у структурі висловлення, проведений останнім часом в українському мовознавстві І. Р. Вихованцем, К. Г. Городенською, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітком, М. В. Мірченком, В. Д. Шинкаруком та іншими, що враховує функціонально-комунікативні характеристики мовних засобів, а також референційно-денотативна концепція семантики речення, представлена в працях В. Г. Гака, Т. В. Шмельової, О. В. Падучевої, Н. Д. Арутюнової, І. П. Сусова, зумовили потребу по-новому висвітлити і проблему змістової організації висловлення, дослідження в ній соціальних категорій модулю.

Метою нашого дослідження є обґрунтування особливостей засобів вираження адресата мовлення.

Виклад основного матеріалу. Особливим видом міжособистісного спілкування є епістолярна комунікація, побудова якої включає мовленнєві акти, метою яких є обов'язкове встановлення контактів, їх підтвердження, прогнозування та розмикання. Адресованість листа визначається міжособовим характером спілкування і виявляється у відборі мовленнєвих актів, серед яких переважають етикетні. Виняткове значення у письмовому спілкуванні має «початкове звертання до адресата» [5, с. 8]. Соціальними факторами, що впливають на вибір модулів із звертанням, є диференційні ознаки адресантів: вік, стать, ступінь освіченості, рівень знайомства, соціальна належність, соціальний статус, професія, досвід.

На думку мовознавця В. Д. Шинкарука, об'єктом дослідження на власне семантичному та семантико-синтаксичному рівнях структури речення перебувають різні значення, зокрема модульні, «спільною рисою яких є суб'єктивність: у центрі уваги мовець і його ставлення до того, про що йдеться в реченні» [20, с. 11].

Використання адресантами звернення охоплює модульну сферу значення, яка «містить інтерпретації суб'єктом думки об'єктивного змісту речення, різноманітні

оцінки мовця, його, почуття й волевиявлення» [6, с. 117]. Серед значної кількості мовленнєвих проявів значення виокремлюються форми кличного відмінка або звертання.

І. І. Слинько зауважив, що предикатну сферу звертання, представлену формами імператива, визначають як категорію способу дієслова, предметну ж форму змісту зверненої мови, репрезентовану граматичними формами іменника, субстантивованого прикметника, займенників *ти, ви*, займенникових прикметників *твій, ваш*, дієприкметником – як локатив «кличний відмінок» або «клична форма», «кличний комунікат» [15, с. 809].

Дослідниця російської мови О. С. Ахманова трактує поняття «локатив» як означення номінації адресата: «Вокатив (кличний відмінок, називний заклик). Формально включене до складу речення слово чи словосполучення, яке називає того, до кого звертається мовець, тобто таке, що використовується з метою привернути увагу тієї особи, до якої звертається мовець» [1, с. 83], а М. М. Копиленко пропонує «під звертанням розуміти лише комунікативний акт, а слово (чи сполучення слів), яке використовують у цьому акті, називати вокативом...» [11, с. 91-97].

У сучасній українській мові засобом вираження вокативної синтаксеми виступає кличний відмінок [8, с. 186] і ділить його І. Р. Вихованець на чотири різновиди: 1) семантично-складний (кличний адресата – потенційного суб'єкта дії); 2) семантично-складний кличний акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта; 3) кличний ідентифікуючий полісемантичний, що дублює відповідну семантико-синтаксичну функцію граматично пов'язаного з ним займенникового іменника другої особи; 4) кличний однокомпонентного речення як конденсат суб'єктно-предикатної структури [7, с. 189]. Такі конструкції, підкреслює І. Р. Вихованець «об'єднується відношенням до другої особи, тобто співрозмовника, адресата мовлення, і розрізняється семантико-синтаксичним змістом» [7, с. 186-187].

Мовознавці [4; 9; 14] розглядають звертання не лише як слово чи сполучення слів, які виконують функції мовленнєвої комунікації для визначення адресата, звертання до якого можуть мати значення: спонукати його до дії, повідомити щось або виразити певні емоції (радості, суму, подиву тощо), а й уточнення мети звертання, підсиленого в усному мовленні інтонацією, у писемному – описом певної мовленнєвої ситуації. Звернене речення із звертанням це «речення з уточненою зверненістю, оскільки воно, на відміну від речення без звертання, володіє мовним вираженням уточнення своєї зверненості» [4, с. 4]. «Жодне висловлення, – як зауважує М. Скаб, – не обмежується лише апеляцією до адресата мовлення, тобто вона не може бути визнана як його єдина комунікативна мета, а завжди доповнює якимось іншим основним комунікативним завданням, наявність якого дозволяє визнати це висловлення окремим комунікативним актом» [14, с. 30]. Таке комунікативне завдання мовець може ставити перед адресатом, щоб спонукати його виконати соціальний акт прохання, вимоги наказу тощо. Окремі речення із звертанням, які виражають номінацію адресата мовлення, отримали назву вокативних. Уперше цей термін запровадив О. О. Шахматов [19, с. 86].

Цікавими для дослідження є виокремлення соціальних аспектів засобів зверненості та їх роль у міжособистісній комунікації [20, с. 21, 22]. Так, Р. Т. Белл психологічний склад та соціальний статус мовця пов'язує з індексальним змістом і вказує на регулятивний зміст звертання, який пов'язаний із встановленням, підтримуванням і розмиканням контакту [2, с. 102]. Л. П. Рижова підкреслює, що «використання звертань у різних сферах мовленнєвих контактів зумовлено прагматичними пресупозиціями» [12, с. 116]. Такими пресупозиціями є роль мовців у мовленнєвому акті, ступінь психологічної близькості чи соціальна дистанція [20, с. 6], соціальна належність учасників спілкування, їх соціальний статус, який виражається у значенні слів, що вживаються у функції звертання і вказують на позицію особи у соціальній ієрархії. Цей клас слів називають соціальними вокативами (звертаннями) [10, с.194].

Мовець повинен ураховувати соціально-психологічні фактори, що впливають на процес спілкування. Про соціальні чинники, що діють в процесі спілкування, мовознавець Л. М. Рязанова виокремлює сім ознак соціально-психологічних значень лексичних звертань, зокрема звертає увагу на офіційність / неофіційність, статусну визначеність / невизначеність мовців [13, с. 20-21].

Специфіка мовного матеріалу епістолярного тексту, його композиційні й змістові особливості зумовлюють широке використання в листах соціальних категорій модусу зі значенням звертання. Вибір адресантами засобів зверненості залежить від соціальних чинників: фактора адресата, комунікативних умов (часу, в якому створюються епістолярні тексти), характеру стосунків між адресантами [3, с. 30], національної специфіки мовного етикету.

На основі характеру взаємин адресантів виділяємо загальні і спеціальні модуси із звертанням.

Загальні модуси із звертанням полегшують процес встановлення, підтримування соціальних контактів й успішно застосовуються в будь-якій сфері мовленнєвої взаємодії. Раз у раз ними послуговуються в офіційній / неофіційній сфері мовленнєвої взаємодії. Модуси з звертанням *пан / пані, господин, господар, добродій / добродійка, товариш / товаришка* мають офіційний характер і вживаються до незнайомої чи мало знайомої людини та вказують на нейтральні ввічливі або ж відчужені стосунки, наприклад: **Пане мій любий!** (Ю. Федькович до О. М. Партицького, лист № 27); **Високодостойна пані!** (Марко Черемшина до О. Маковей, кінець серпня 1925 р.). Модусами із звертанням *господин, господар* адресанти послуговуються для наголошення особливої соціальної ролі адресата як старшого, порадника чи розпорядника справ, наприклад: **Пречесний господине! Вашим люб'язним писанням радите!** (І. Вагилевич до П. Й. Шафарика, 2 квітня 1837 р.); **Високоповажний Добродію!** (М. Коцюбинський до Панаса Мирного, 22 липня 1898 р.).

Поєднання двох загальних модусів із звертанням в одне має на меті скоротити дистанцію та висловити свою повагу й пошану адресатові. Слова **вельмишановний** і **високоповажний** виконують не стільки оцінну, скільки етикетну функцію, наприклад: **Вельмишановний добродію пане Олексо!** (М. Коцюбинський до

О. К. Коваленка, 18 січня 1909 р.); *Високоповажаний пане господарю!* (І. Франко до В. Якібюка, 4 грудня 1915 р.).

Наявність зменшувального суфікса у загальному модусі із звертанням свідчить про апелювання нижчого за соціальним статусом адресанта і підкреслює низьку тональність блага, наприклад: *Милостивий паноньку!* (Я. Головацький до О. М. Бодянського, 4 жовтня 1843 р.).

Для підтримування і регулювання соціальної дистанції у спілкуванні, що дозволяє приховати у багатьох випадках позицію адресанта і переконати партнера по спілкуванню в доброму ставленні до нього та викликати навзаєм таке ж ставлення до себе, частіш за все уживають модуси із звертанням *товариш / товаришка*, наприклад: *Шановний товаришу!* (М. Рильський до С. Жуклевського, жовтень 1961 р.); *Дорога і шановна товаришка* (Леся Українка до О. Кобилянської, травень 1899 р.); *Товаришу Кравченко!* (В. Сосюра до В. Г. Кравченка, 9 вересня 1958 р.). Прикметники *шановний, дорогий* надають модусу позитивного характеру й передають повагу або прихильність адресанта до адресата.

Відображення нейтральної позиції спостерігається у звертанні на прізвище із скороченням етикетної форми загального модусу із звертанням *добродійко* через незнання імені по батькові адресата та неможливості встановити статусну належність, наприклад: *Високошановні Борисе Дмитровичу і д. Загірня!* (*Вибачте, високошановна добродійко. Я вас бачу перед собою, а як звать, не пам'ятаю*) (А. Тесленко до Б. Д. Грінченка та М. М. Грінченка, літо 1906 р.). Зауваження з приводу слухності звертання демонструють серйозне ставлення автора до етикетної форми писемного спілкування. Таке звертання не властиве для українського мовленнєвого етикету і вживається дуже рідко у писемному спілкуванні до незнайомих адресатів.

Найбільш численною групою в епістолярній комунікації є модуси із звертанням до власних імен. Вибір варіанту імені залежить від соціального статусу, соціальної позиції, віку, ступені знайомства, родинних відношень, дружніх стосунків тощо. Як зауважує А. В. Суперанська «кожній соціальній групі властивий особливий іменник (комплекс імен, які знаходяться в активному вживанні), причому іменник характеризується не тільки своєрідним репертуаром, але й своєрідним оформленням імен» [16, с. 310]. Комбінація загальних і спеціальних модусів із звертаннями та власними іменами дає можливість адресантові відобразити своє ставлення до соціального статусу адресата, соціальної ролі та вживається й у внутрішньосімейній, і позасімейній сферах.

Модуси із звертанням на прізвище в листах вживають адресанти-чоловіки, зверненість яких стосується, як правило, до рівних за соціальною позицією осіб: до колишніх однокурсників, друзів юності, тобто людей об'єднаних спільним перебуванням у певному оточенні, де називають на прізвище, – школа, вищий навчальний заклад, громадське об'єднання. Листування має дружній характер, тому фамільярна форма звертання до адресата на прізвище є доречною, наприклад: *А тобі, брате, Климковичу, спасибі за щире та сердечне твоє слово* (Ю. Федькович, лист № 10 до Д. Танячкєвича, К. Климковича і В. Шишкевича).

Офіційність у спілкуванні вносять модуси із звертанням на ім'я по батькові до близьких друзів. Вони є універсальними та найпоширенішими в українському мовленнєвому етикеті. Ними часто послуговуються в листах адресанти, передаючи гречне ставлення до адресата-людини, як правило, старшого віку чи до осіб, рівних за соціальним статусом, наприклад: *Високоталановиті брати – товариші **Йване Карповичу, Миколо Карповичу, Панасе Карповичу!*** (Панас Мирний до Івана, Миколи, Панаса Тобілевичів, вересень 1904 р.); *З Новим роком, високошанована **Маріє Миколаївно!*** (А. Тесленко до М. М. Грінченко, кінець грудня 1910 р.). На ім'я по батькові автори звертаються до адресатів, з якими особисто знайомі чи знайомі давно. При цьому дружній тон спілкування створюється за допомогою слів *любий, дорогий*, наприклад: *Дорогий і серцю любий **Якове Васильовичу!*** (Панас Мирний до Якова Жаркова, 20 грудня 1998 р.); *Вельмишановний добродію та любий **Прохоре Даниловичу!*** (С. Васильченко до П.Д. Вороніна, 26 січня 1913 р.); *Дорогий, любий **Михайле Федоровичу!*** (М. Старицький до М. Ф. Комарова, січень 1903 р.).

Відзначимо, що поряд з називанням адресата у кличному відмінку зі спеціальними флексіями для іменників чоловічого і жіночого роду автори використовують звертання з іменними формами, що омофлексійовані з формами номінатива, наприклад: *Дорогий **Павло Григорович**, мабуть, в кінці липня скличемо другий мітинг представників українського народу, так що зустрінемося* (О. Корнійчук до П.Г. Тичини, 23 червня 1942 р.); *Мій друже **дорогий, Тарас Григорович!*** (Марко Вовчок до Т.Г. Шевченка, березень 1861 р.).

Поштивіе ставлення до адресата висловлюється у модусах із звертаннями на повне ім'я, що вказує на несубординативні відношення між адресантами, наприклад: *Ну от, приїзди, **Аркадію*** (М. Куліш до І. Дніпровського, 10 вересня 1928 р.); *Богу милий друже мій **Михайле!*** (Т. Шевченко до М. М. Лазаревського, 8 жовтня 1856 р.); *Як то живеш-проживаєш єсми, мій милий **Афанасій?*** (Марко Вовчок до О. В. Марковича, серпень 1857 р.); *Дорога панно **Геню!*** (О. Кобилянська до Є. Ярошинської, 7 липня 1896 р.). Модуси супроводжуються словами *богу милий, друже, милий, дорога*, що надають приятельську тональність листу. Звертання з етикетною формою *панно* та по імені свідчить про близьку дистанцію з підкресленням поваги до адресата.

Модуси із звертаннями на зменшувальні імена сигналізують про їх використання у внутрішньосімейній сфері і вказують на близьку соціальну дистанцію, позицію рівний / рівному, наприклад: *Мав од тебе, **Валю**, весільні фотографії...* (В. Стус до дружини, 15 травня 1985 р.); *Дорогая **Киля!*** (С. Васильченко до К. М. Дубини-Панасенко, 22 вересня 1914 р.).

Для підкреслення родинних стосунків, значущості для адресанта соціальної ролі, яку відіграють члени сім'ї в їхньому житті, в епістолярній комунікації часто вибирають загальні модуси із звертаннями: *мамо, тато, (старики), дружино, сину, сестро, брате, чади*, наприклад: *Любі мої **мама і тато*** (Леся Українка до О. Косач, січень 1901 р.); *Дорога **дружино і чади*** (М. Куліш до А. Куліш, 23 жовтня 1932 р.); *Дорогий **сину, мамо Валю!*** (В. Стус до дружини, 1 червня 1981р.); *Здрастуй **сестро, здоров брате!*** (О. Довженко до Т. П. Франка

і М. П. Довженка, 1952р.); *Дорогі мої старики!* (О. Довженко до батька й матері, 1941 р.).

Епістолярна комунікація дає можливість простежити зміни у стосунках між учасниками спілкування. Переключення адресанта з одного модусу із звертанням на інший стає соціально значущим і свідчить про скорочення соціальної дистанції. У перших листах до Володимира Гнатюка Михайло Коцюбинський, не будучи особисто знайомим з адресатом та цінуючи його високий соціальний статус, використовує загальний модус із звертанням *високоповажний добродію!* (1902 р.), що додає висловленню офіційного характеру. У наступних актах спілкування після зближення дистанції автор переходить на дружню тональність, підкреслюючи повагу до адресата: *Дорогий добродію!* (31 жовтня 1903 р.); *Любий пане Володимире!* (27 вересня 1905 р.); *Дорогий пане Володимире!* (18 жовтня 1911 р.); *Дорогий Володимире Михайловичу!* (5 березня 1912 р.).

Перехід від офіційного спілкування до дружнього й довірливого ілюструє вживання оцінних прикметників. У перших листах М. Коцюбинський звертається до В. Гнатюка офіційно і використовує етикетний прикметник *високоповажний* та загальне звертання *добродій*. Про поступове скорочення дистанції і просування дружніх стосунків наголошується у звертанні *дорогий добродію + ім'я*, а на близьку дистанцію між адресантами вказують означення *любий, дорогий пане* та разом з тим шанобливе *Володимире Михайловичу*.

У листах до осіб, які перебувають на високому щабелі соціальної ієрархії, використовуються спеціальні модуси із звертаннями, що диктувалися правилами мовленнєвого етикету XVIII – поч. XX ст. Соціальні модуси із звертанням *екселенція, вельможність* несуть в собі ознаку вищого соціального статусу адресата, вказують на дотримання субординації між адресантами, офіційний тон звертання і відбивають нерівну соціальну позицію кореспондентів. При цьому адресант акцентує увагу на соціально значущій різниці між адресантами, «стосунки нижчестоящого до вищестоящого» [10, с. 89], наприклад: *Прийміть, Ваша екселенціє, мою найсердечнішу подяку за цінний подарунок, яким Ваша екселенція удостоїла мене і який приніс мені справжню радість* (С. Смаль-Стоцький до Ф. Міклошича, листопад 1890 р.); *Ваша вельможносте! Вельмишановний пане!* (Б. Т. Пюрко до Ф. Міклошича, 16 липня 1876 р.).

Спеціальні модуси із звертанням на позначення посад, звань адресанти використовують до осіб, які займають престижні посади у суспільстві. До них, як правило, додаються загальні модуси із звертанням з прикметниками *високоповажний, вельмишановний*, наприклад: *Високоповажний пане директоре!* (Ю. Федькович до Е. Нейбауера, 7 вересня 1877 р.); *Вельмишановний пане надвірний раднику!* (О. Барвінський до Ф. Міклошича, 16 грудня 1878 р.); *Вельмишановний добродію, Пане Редакторе!* (П. Грабовський до редакції журналу «Правда», 10 серпня 1893 р.); *Високоповажаний пане професоре!* (І. Франко до У. Д. Шишманова, 10 серпня 1907 р.). Такі модуси із звертанням є засобом вираження відношення нижчестоящого до вищестоящого через підвищення нижчестоящим позиції вищестоящого [10, с. 279].

Дейктична ознака з поєднанням спеціальних модусів із звертанням трапляється в листах на позначення колективного адресата – представника державних органів та інтерпретується як зосередження влади в окремих осіб, наприклад: *Президіє! Допоможи житлом: давно колись його одібрано в мене* (О. Довженко до Президії СРПУ, 1956 р.); *Вельмишановна цісарсько-королівська губерніє!* (М. Шашкевич до губернії, 31 жовтня 1831 р.); *Чесна редакція!* (Ю. Федькович до редакції журналу «Правда», лист № 19).

Значення соціальних ролей адресантів для адресата, наголошується у вживанні модусів із звертанням *юначе, брате, братику, побратиме*, що віддзеркалюють або вікову дистанцію, або духовну спорідненість чи підкреслюють глибоку повагу і доброзичливе, прихильне ставлення до об'єкта мовлення, наприклад: *Шановний юначе!* (М. Кропивницький до А. Ю. Тесленка, 9 жовтня 1903 р.); *Що ж я! Тя, брате, о наших «Вечорницях» скажу?* (Ю. Федькович до К. Горбала, лист № 5); *Братику любий, братику дорогий!* (Ю. Федькович до Д. Танячкєвича, № 6); *Милый побратиме Платоне Якимовичу!* (Я. Головацький до П. Я. Лукашевича, липень 1839 р.).

Велику зацікавленість представляють оказіональні модуси із звертаннями, оскільки вони не повторюють прийняті в мовленнєвому етикеті формули звертання, а створюються авторами. Інтерпретація прагматичних значень розкриває оказіональне значення слів. При цьому нейтральні слова стають емоційно-оцінними і соціально-значущими та надають всьому спілкуванню соціального забарвлення, вказуючи на соціальне місце, яке посідають адресати у суспільстві чи в особистому житті адресанта: *Коли б ти знав, наша надія і сила, як нам за тобою журно та сумно, який розрух і мішанина без тебе* (М. Старицький до М. П. Драгоманова, травень 1876 р.); *Славетний наш Бояне Миколо Віталійовичу!* (Панас Мирний до М. Лисенка, грудень 1903 р.); *Дорогая женомашиннице! Дорогая машинопишиче!* (М. Куліш до А. Куліш, 20 липня 1926 р.); *Здрастуй, мій найсолодший любителю муз, Михайле!* (Г. Сковорода до М. І. Ковалинського, лютий 1763 р.); *Високоповажний добродію, дорогий наш письменче, Афанасій Яковлевич!* (М. Старицький до Панаса Мирного, 12 січня 1891 р.).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, за нашими спостереженнями, загальні та спеціальні модуси із звертанням виявляються у статусно-маркованому спілкуванні, характеристиках модусів висловлення. Вони є спеціальними засобами вираження адресата мовлення, на відображення змісту яких впливають основні соціальні фактори: соціальна належність, соціальний статус адресантів; соціальна дистанція; типи відношень між ними: внутрішньосімейні / позасімейні; офіційні / неофіційні, субординативні / несубординативні; вік; ступінь психологічної близькості; тональність комунікації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия. – Изд. 2-е. – 1969. – 608 с.
2. Белл Р.Т. Социоллингвистика. Цели, методы, проблемы / Роджер Т. Белл ; ред.. Ф.Д.Швейцер ; пер.с англ. В. А. Виноградова. – М. : Международные отношения, 1980. – 318 с.

3. Богдан С.К. Епістолярні звертання як вияв індивідуальної мовної картини світу / С. К. Богдан // Актуальні проблеми металінгвістики : наук. збірник. – Київ-Черкаси : Вид-цтво «Брама», 1999. – С. 292–295.
4. Велтистова А. В. Обращение в современном английском языке (в сопоставление с русским) : автореф. дис. на соискание на учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки»/ А. В. Велтистова. – Л., 1964. – 28 с.
5. Виноградова Е. М. Епистолярные речевые жанры: прагматика и семантика текстов : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык»/ Е.М. Виноградова. – М., 1991. – 20 с.
6. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : «Либідь», 1993. – 368 с.
7. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець ; Акад. Наук України, Інст. української мови; відповідальний ред. К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
8. Вихованець І. Р. Системи відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1987. – 231 с.
9. Дудик П. С. Звертання-речення в сучасній українській мові / П. С. Дудик // Українська мова і література в школі. – 1971. – С. 37–43.
10. Карасик В. И. Язык социального статуса: Социолингвистический аспект. Прагмалингвистический аспект. Лингвосемантический аспект / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
11. Копыленко М.Н. Об этикете обращения [Текст] / М.Н. Копыленко // Страноведение и преподавание русского языка иностранцам. – М. – 1972. – С. 91–97.
12. Рыжова Л. П. Обращение: нормы и правила употребления / Л. П. Рыжова // Прагматика и семантика синтаксических единиц : сб. науч. тр. – Калинин : Изд-во Калинин. ун-та, 1984. – С. 114–119.
13. Рязанова Л. М. Формы наименования адресата речи в современном французском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук 10.02.05 «Романские языки»/ Л. М. Рязанова. – Л., 1983. – 21 с.
14. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові : монографія / Мар'ян Степанович Скаб. – Чернівці : «Місто», 2002. – 272 с.
15. Слинько І.І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. В. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
16. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 367 с.
17. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук думка, 1972. – 515 с.
18. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За ред. М. Я. Плющ. – К. : «Вища школа», 1994. – 414 с.
19. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – 2-е изд. – М. : Учпедгиз, 1941. – 620 с.
20. Шинкарук В. Д. Категорії диктуму і модусу у структурі речення : монографія / Василь Дмитрович Шинкарук. – Чернівці : Рута, 2002. – 271 с.

21. Шинкарук В. Д Засоби вираження модусів із емоційно-оцінним значенням / В. Д. Шинкарук // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2001. – Вип.107. – С. 100–109.

22. Шинкарук В. Д Семантичні типи оцінних модусів / В. Д. Шинкарук // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2000. – Вип. 8. – С. 193–197.

23. Шинкарук В. Д Структури із соціальним змістом категоричності / В. Д. Шинкарук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія: Філологія. – Вінниця, 1999. – № 1. – С. 91–94.

References

1. Akhmanova O.S. Slovar' lingvisticheskikh terminov / O.S. Akhmanova. – M. : Sovetskaya ehntsiklopediya. – Izd. 2-e. – 1969. – 608 s.

2. Bell R.T. Sotsiolingvistika. Tseli, metody, problemy / Rodzher T. Bell ; red. F.D.Shvejtser; per. s ang. V.A.Vinogradova. – M. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1980. – 318 s.

3. Bogdan S.K. Epistolyarni zvertannya yak vyiv individual'noi movnoi kartyny svitu / S.K. Bogdan // Aktual'ni problemy mentalingvistyky: Nauk. zbirnyk. – Kyiv-Cherkasy : Vid-tstvo „Brama”, 1999. – S. 292-295.

4. Veltistova A.V. Obrashhenie v sovremennom anglijskom yazyke (v sopostavlenie s russkim) : avtoref. dis. na soiskanie na uchen. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.04 “Germanskije yazyki” / A.V. Veltistova. – L., 1964. – 28 s.

5. Vinogradova E.M. Epistolyarnye rechevye zhanry: pragmatika i semantika tekstov [Tekst] : avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.01 “Russkij yazyk ” / E.M. Vinogradova. – M., 1991. – 20 s.

6. Vykhoanets' I.R. Gramatyka ukrains'koi movy. Syntaksys / I.R. Vykhoanets'. – K. : “Lybid”, 1993. – 368 s.

7. Vykhoanets' I.R. Narysy z funktsional'nogo syntaksysu ukrains'koi movi / I.R. Vykhoanets'; Akad. Nauk Ukrainy, Inst. ukrains'koi movy; vidpovidal'nyj red. K.G. Gorodens'ka. – K. : Nauk. dumka, 1992. – 224 s.

8. Vykhoanets' I.R. Systemy vidminkiv ukrains'koi movy / I.R. Vykhoanets'. – K. : Naukova dumka, 1987. – 231 s.

9. Dudyk P.S. Zvertannya-rechennya v suchasnij ukrains'kij movi / P.S. Dudyk // Ukrains'ka mova i literatura v shkoli. – 1971. – S. 37–43.

10. Karasik V.I. Yazyk sotsial'nogo statusa: Sotsiolingvisticheskij aspekt. Pragmalingvisticheskij aspekt. Lingvosemanticheskij aspekt / V.I. Karasik. – M. : ITDGK „Gnozis”, 2002. – 333 s.

11. Kopylenko M. N. Ob ehtikete obrashheniya / M.N. Kopylenko // Stranovedenie i prepodavanie russkogo yazyka inostrantsam. – M., 1972. – S. 91-97.

12. Ryzhova L.P. Obrashhenie: normy i pravila upotrebleniya [Tekst] / L.P. Ryzhova // Pragmatika i semantika sintaksicheskikh edinit : sb.nauch.tr. – Kalinin : Izd-vo Kalinin. un-ta, 1984. – S.114–119.

13. Ryazanova L.M. Formy naimenovaniya adresata rechi v sovremennom frantsuzskom yazyke : avtoref. dis. na soiskanie uchen.stepeni kand.filol.nauk 10.02.05 “Romanskije yazyki” / L.M. Ryazanova. – L., 1983. – 21 s.

14. Skab M.S. Gramatyka apelyatsii v ukrains'kij movi: monografiya / Mar'yan Stepanovych Skab. – Chernivtsi : “Misto”, 2002. – 272 s.
15. Slyn'ko I.I. Syntaksys suchasnoi ukrains'koi movy: Problemni pytannya / I. I. Slyn'ko, N.V. Gujvanyuk, M.V. Kobylyans'ka. – K. : Vyshcha shkola, 1994. – 670 s.
16. Superanskaya A.V. Obshhaya teoriya imeni sobstvennogo / A. V. Superanskaya. – M. : Nauka, 1973. – 367 s.
17. Suchasna ukrains'ka literaturna mova: Syntaksys / Za zag. red. I.K. Bilodida. – K. : Nauk dumka, 1972. – 515 s.
18. Suchasna ukrains'ka literaturna mova: Syntaksys / Za red. M.Y. Plyushch. – K. : „Vyshcha shkola”, 1994. – 414 s.
19. Shakhmatov A.A. Sintaksis russkogo yazyka. – 2-e izd. / A.A. Shakhmatov. – M. : Uchpedgiz, 1941. – 620 s.
20. Shynkaruk V. D. Kategorii dyktumu i modusu u strukturi rechennya : monografiya / Vasil' Dmytrovych Shynkaruk. – Chernivtsi : Ruta, 2002. – 271 s.
21. Shynkaruk V. D. Zasoby vyrazhennya modulusiv iz emotsijno-otsinnym znachennyam / V. D. Shynkaruk // Naukovyj visnyk Chernivets'kogo universytetu: Zbirnyk naukovykh prats'. Slov'yans'ka filologiya. – Chernivtsi : Ruta, 2001.– Vyp. 107. – S. 100–109.
22. Shynkaruk V. D. Semantichni tipi otsinnikh modulusiv / V. D. Shynkaruk // Naukovyj visnyk Izmail'skogo derzhavnogo pedagogichnogo instytutu. – Izmail, 2000. – Vyp. 8. – S. 193–197.
23. Shynkaruk V. D. Struktury iz sotsial'nym zmistom kategorychnosti / V. D. Shynkaruk // Naukovi zapyski Vinnyts'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu im. M. Kotsyubyns'kogo. Seriya: Filologiya.– Vinnytsya, 1999.– № 1. – S. 91–94.

Проанализированы особенности средств выражения адресата высказывания, обоснованы модусы с обращением как разновидность социальных категорий модуса, а также влияние социальных факторов на отображение их содержания.

Модус, общие модусы с обращением, специальные модусы с обращением, социальные факторы, социальный статус, социально-психологические аспекты обращения.

The object of study on the semantic and semantic-syntactic levels of sentence structure is different meanings, modi structures in particular the common feature of which is subjectivity: in the center of attention is the speaker and his attitude to what is stated in the sentence.

The relevance of the investigated question is being observed upon the crossing of such fundamental for linguistic science problems, as correlation the categories of modus, the modality status and hierarchy of modal meanings.

Revealing of social categories of modus in the sentence connected with the choice of nomination, first of all in naming the participants of communication.

Among a considerable number of speech displays of meanings of social categories of modus, the vocative case and address are singled out.

The units of the grammatical system of the language, which refer to the sphere of address, appeal and point out the social aspects of speech communication, were considered in different times in different ways. For example, R.T. Bell the psychological content and social status of the speaker connects with index content and points out regulatory information of the address which is connected with the establishment, maintenance and separation of the contact.

L.P. Ryzhova emphasizes that the usage of address in different spheres of speech contacts are the result of pragmatic presupposition. Such presuppositions are the role of speakers in speech activity, the degree of psychological proximity or social distance, social status of speech participants, their social status, which is

expressed in the meanings of the words that are used in the function of address and indicate the position of the person in the social hierarchy. This class of words is considered to social vocative addresses.

The social factors acting in the process of communication are mentioned by linguist L. P. Ryazanova, who singles out seven features of social – psychological meanings of lexical address, in particular, attracts the attention to the formality/ non formality, status certainty/ uncertainty of the speakers.

The specific material of epistolary text, it's compositional and the content peculiarities define wide usage in letters of social modus categories with address.

On the basis of the social character of the addressee relationship we single out general and special modi with address. General modi with address make easier the process of installation, maintaining and social contacts and successfully applied in any field of speech interaction. From time to time they are used both in formal/ informal spheres of communication. So, modi with Sir/Madam, master, boyfriend/ girlfriend, comrade have an official character and are used to unknown or unfamiliar person and indicate neutral polite or alienated relations. In the letters as for official persons general modi with the word "comrade " are used, that emphasizes the status of uncertainty to the addresser, long social distance between addressees, for instance.

In letters to individuals who are on the high level of social hierarchy, the speech modi with address which were dictated by the rules of speech etiquette of the XVIII - beginning of the XX century are used. Social modi with address Excellency, Lord are status-marked and denote the sign of his high social status of addressee, official tone of the address and reflect the uneven social position correspondence: for instance.

Special modi, addressed to the designation of positions, titles of recipients (senders) are used to persons who hold prestigious positions in society. For them, as a rule, general modi of address are used: for instance. Deyksys sign with a combination of special modi is found in the letters to denote the collective addressee – representatives of state organs and is interpreted as the concentration of power in individuals, for instance.

Great interest is presented by occasional modi with address, because they do not repeat accepted in the speech etiquette modi, but are created by the authors. In this case neutral words become emotionally evaluable, socially important and give all the communication social colouring, indicating to the social role played by addressers in the society or personal life of an addresser.

General and specific modi with address rather often are used in status-marked communication, the characteristic of modi of expression. They are special modi expressing addressee of conversation, the reflection of the content of which is influenced by social factors: social belonging, social status of the addressers; types of relations between them – official / unofficial, subordinate / insubordinate, age, degree of psychological proximity; the tone of communication.

Modus, general modi with address, special modi with address, social factors, social status, social-psychological aspects of address.